

Grote Bickersstraat 76
1013 KS Amsterdam

Postbus 1903
1000 BX Amsterdam

tel 020 522 59 99
fax 020 622 15 44
e-mail info@veldkamp.net
www.veldkamp.net

COB-focusgroepen vierde kwartaal 2012

Amsterdam

Judith ter Berg & Yolanda Schothorst

november 2012

Projectnummer: P5715

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Onderzoeksverantwoording	2
2.1	Opzet en uitvoering van het onderzoek	2
2.2	Interpretatie rapportage	3
3	Resultaten	4
3.1	Impressie van de gesprekken	4
3.2	Hoe gaat het met Nederland?	4
3.3	Beantwoording vragen uit het kwantitatieve onderzoek	9
3.4	Nederland en de rol in Europa en de wereld	11
3.5	Tegenstellingen tussen groepen	16
3.6	Lessen uit de gesprekken	20
4	Conclusies	22
Bijlage	1 uitnodigingsemail	
	2 achtergrondgegevens respondenten	
	3 checklist	
	4 vragen uit het kwantitatieve onderzoek	

1 Inleiding

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voert sinds 2007 het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) uit. Dit onderzoek heeft tot doel ontwikkelingen in persoonlijke en maatschappelijke zorgen van Nederlanders te volgen en te analyseren. Door middel van kwartaal-enquêtes en verdiepend kwalitatief onderzoek worden ontwikkelingen in perspectieven van burgers gevolgd.

Het kwalitatieve onderzoek wordt sinds augustus 2008 elk kwartaal uitgevoerd door de onderzoeksbureaus Veldkamp en Ferro. Elk onderzoek bestaat uit het voeren van een aantal groepsgesprekken met burgers. Meestal voert elk bureau per kwartaal twee groepsgesprekken.

De algemene onderzoeksvragen zijn door het SCP als volgt geformuleerd:

- Wat zijn de maatschappelijke zorgen van Nederlanders?
- Hoe moeten bepaalde onderzoeksresultaten uit het kwantitatieve onderzoek worden geduid en verklaard?

Naast deze telkens terugkerende onderzoeksvragen wordt per kwartaal op basis van actuele maatschappelijke ontwikkelingen een aantal specifieke onderzoeksvragen toegevoegd.

In het vierde kwartaal van 2012 heeft Veldkamp twee gesprekken in Amsterdam voor haar rekening genomen. De volgende thema's zijn aan de orde gesteld:

- de rol van Nederland in Europa en de rest van de wereld;
- tegenstellingen tussen groepen.

Dit rapport beschrijft de onderzoeksresultaten van de twee groepsgesprekken die Veldkamp op 16 oktober 2012 heeft uitgevoerd in het kader van het COB. Hoofdstuk 2 geeft een verantwoording van de opzet en de uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt allereerst de visie van de deelnemers op de stand van zaken in de Nederlandse samenleving beschreven. Vervolgens gaan we in op de reacties van deelnemers op een aantal vragen uit het kwantitatieve onderzoek. De thema's 'Nederland in Europa en de rest van de wereld' en 'tegenstellingen tussen groepen' worden daarna uitgebreid beschreven. Hoofdstuk 4 vat de belangrijkste bevindingen samen.

2 Onderzoeksverantwoording

2.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Veldkamp heeft op 16 oktober 2012 twee groepsgesprekken in Amsterdam gevoerd. In overleg met het SCP is besloten om de groepen in te delen naar opleiding. Het volgende steekproefdesign is gehanteerd voor de samenstelling van de groepen:

- groep 1: mannen en vrouwen, 18-65 jaar, lager- en middelbaar opgeleid (tot en met mbo);
- groep 2: mannen en vrouwen, 18-65 jaar, hoger opgeleid (hbo en wo).

De selectie van de respondenten is uitgevoerd via het panel van ons zusterbedrijf (TNS NIPO-base). Uit het panel is een gestratificeerde steekproef getrokken waarbij geselecteerd is op plaats en spreiding is aangebracht naar leeftijd, sekse en opleidingsniveau. Een willekeurige selectie van relevante panelleden uit de regio Amsterdam kreeg per e-mail een uitnodiging voor deelname aan het onderzoek (zie bijlage 1). In totaal stuurden we 950 uitnodigingen waarop 76 panelleden positief reageerden. De respons is daarmee acht procent wat gebruikelijk is voor dit type uitnodigingen. Met inachtneming van de criteria ten aanzien van leeftijd, opleiding en dagelijkse bezigheden is een definitieve selectie gemaakt. Aangezien we van lageropgeleiden te weinig aanmeldingen hadden ontvangen om een goede groep samen te stellen, hebben we een selectiebureau ingeschakeld om de groep lageropgeleiden aan te vullen.

In totaal hebben vijftien personen deelgenomen aan de gesprekken: zeven personen in de lageropgeleide groep en acht personen in de hogeropgeleide groep. Een overzicht van de achtergrondgegevens van de respondenten is opgenomen in bijlage 2.

De gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een gesprekspuntenlijst die in overleg met het SCP is opgesteld (zie bijlage 3). Beide gesprekken hebben twee uur in beslag genomen.

De groepsgesprekken zijn gevoerd op ons kantoor in Amsterdam. Onderzoekers van SCP hebben de gesprekken in een andere ruimte simultaan gevolgd via een gesloten tv-circuit.

2.2 Interpretatie rapportage

Kwalitatief onderzoek stelt ons in staat inzicht te verkrijgen in opvattingen van mensen en de achterliggende verklaringen daarvan. Deze vorm van onderzoek is open en exploratief en gaat uit van wat de deelnemers zelf ter sprake brengen. Bij kwalitatief onderzoek gaat het om het beschrijven van de diversiteit aan opvattingen en niet om de frequentie waarmee bepaalde uitspraken worden gedaan.

De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar zoals zij voorkomen in de samenleving. Wel geven ze een beeld van de opvattingen die leven over de onderscheiden thema's. Opgenomen citaten dienen ter illustratie; de citaten van respondenten zijn cursief en door dubbele aanhalingstekens aangegeven.

3 Resultaten

3.1 Impressie van de gesprekken

In het vierde kwartaal van 2012 zijn de groepen ingedeeld naar opleiding; er is een gesprek met lageropgeleiden en een gesprek met hogeropgeleiden gevoerd.

De sfeer in beide groepen liep behoorlijk uiteen. Het gesprek bij de lageropgeleiden verliep geanimeerd, terwijl bij de hogeropgeleiden een veel behoedzamer houding merkbaar was. De lageropgeleiden reageerden onverbloemd en spontaan op de voorgelegde thema's, terwijl de hogeropgeleiden een wel zeer bedachtzame houding innamen. De hogeropgeleiden waren niet uitzonderlijk hoog opgeleid en kenmerkten zich niet zozeer door een intellectuele benadering van thema's die we in eerdere metingen wel meemaakten.

Opvallend was dat de mannen in de groep lageropgeleiden het voortouw namen toen het gesprek op de politiek en de rol van Nederland in de wereld terechtkwam, vrouwen gaven aan niet zo geïnteresseerd te zijn in politiek en de formatie en vielen stil. Dit mechanisme zagen we niet terug bij de hogeropgeleiden; daar bleef de hele groep deelnemen aan het gesprek.

Bij de hogeropgeleide groep zette een jonge vrouw enigszins de toon in het begin van het gesprek. Door haar vrij felle houding leek het alsof haar gesprekspartners een beetje terugkrabbelden. Een andere deelnemer is actief lid van de SP en hij stelde zich in het gesprek regelmatig op als belangenbehartiger voor mensen in een zwakke positie.

Ten aanzien van de stemming in de samenleving horen we net als in recente metingen de invloed van de economische crisis terug, vooral bij lageropgeleiden. Zij worden dagelijks geconfronteerd met beperkingen op het terrein van de zorg, moeite om werk te vinden, hogere kosten van levensonderhoud. Ze hebben het gevoel dat er weinig aandacht voor hun positie is.

3.2 Hoe gaat het met Nederland?

Gaat het in Nederland de goede of de verkeerde kant uit?

De deelnemers is gevraagd te kiezen uit een witte en een grijze kaart om uit te drukken of het in het algemeen de goede kant (= wit) respectievelijk de slechte kant (= grijs) op gaat met de Nederlandse samenleving.

Net zoals bij de voorgaande metingen zijn meer mensen van mening dat het met Nederland de verkeerde kant opgaat dan dat het de goede kant opgaat. In de groep lageropgeleiden zijn zes van de zeven mensen negatief gestemd en kan één deelnemer geen keuze maken, in de groep hogeropgeleiden zijn ook zes mensen negatief gestemd en twee positief.

Lageropgeleiden

In de groep lageropgeleiden worden in eerste instantie sociale en economisch getinte redenen naar voren gebracht als motivatie voor een verslechtering van de Nederlandse samenleving:

- D3: *“De vriendelijkheid is wel behoorlijk verdwenen.”*
 D1: *“Agressie.”*
 D4: *“Grijpcultuur”.*
 D2: *“Recessie.”*
 D5: *“Altijd maar meer willen in dit land, altijd streven naar iets dat er nog niet is.”*
 D6: *“Altijd weggeven, Griekenland bijvoorbeeld. Alles weggeven en ons eigen land gaat naar de klote.”*

Doorvragend op het noemen van Griekenland blijkt dat een moeder van een autistisch kind het gevoel heeft dat de aandacht uitgaat naar het redden van Griekenland, terwijl zij op steeds minder hulp kan rekenen voor haar kind.

Vervolgens wordt een relatie gelegd tussen een steeds meer individuele instelling van mensen, waardoor men erop is gericht het beste voor zichzelf te organiseren en steeds minder solidariteit met elkaar voelt. Dit uit zich onder meer door de scheefwoonpraktijk volgens een paar deelnemers. Een vrouw met een laag inkomen: *“Ik ben op zoek naar een woning en we komen toch in de vrije sector terecht.”* Een ander geeft aan dat er mensen zijn die ondanks een hoog inkomen toch in een sociale huurwoning blijven wonen. Deze ik-gerichtheid zou zich volgens een deelnemer vooral sinds de recessie doen gelden. Een ander nuanceert dit door te stellen dat hij het beter heeft dan zijn ouders, maar dat het op een aantal fronten minder gaat zoals de problemen met het autistisch kind van een deelnemster of de moeilijkheid van het vinden van werk bij een andere deelnemer.

Degene die zich niet uit kon spreken voor een bepaalde kant waar de samenleving naartoe gaat, herkent deels wat hij om zich heen hoort, maar motiveert zijn houding door aan te geven dat hij het in zijn leven redelijk voor elkaar heeft. Hij heeft vertrouwen in een goede afloop en vindt tevens dat je niet al te veel invloed uit kunt oefenen op je leven, sommige zaken overkomen je nu eenmaal en het helpt niet om je daar heel druk over te maken.

Men heeft zelf ervaring met de negatieve uitvloeisels van de crisis en is daar ook vrij ontstemd over:

- D1: *“Ik heb het meegemaakt met m'n huis en m'n dingen en rekeningen en politieke shit waar ik niets van wist en dan heb je eindelijk je eigen autootje en dan flikkeren ze de benzineprijs omhoog en dan kan je alles wel positief zien, zoals ..., maar ...”*

Gespreksleider: Dus wel dingen waar jullie zelf tegenaan lopen?

- D2: *“Wel met btw omhoog en dan denk je ook van dan gaan prijzen weer naar recordhoogte.”*
 D6: *“Het wordt je onmogelijk gemaakt.”*
 D4: *“Als onze politieke vertegenwoordigers dat zeggen, dan is het kennelijk noodzakelijk, maar als je aan de andere kant de woningbouwvereniging ziet en die je aan alle kanten verplichten, die moeten worden gepakt.”*

D1: *“Zelfde als bij die agenten in Dordrecht die niet komen voor het meisje dat is vermist, wanneer komen ze dan wel?”*

Het gesprek bouwt verder door op een door meer deelnemers ervaren oneerlijkheid, die te maken heeft met het krijgen van minder kansen, een negatieve invloed van de invoering van de euro, een ongelijke behandeling van autochtone en allochtone Nederlanders. Een van de deelnemers: *“Plus als Nederlander moet je alles zelf regelen en als buitenlander wordt alles voor je geregeld.”*

Hogeropgeleiden

De argumentatie voor de richting van de samenleving wordt bij de hogeropgeleiden vanaf het begin ingezet op het morele verval dat ze om zich heen zien. Een verminderd respect, toenevende desinteresse en een harde opstelling zijn hier uitingen van volgens de deelnemers. Ook hebben mensen een vooringenomen houding ten opzichte van anderen:

D4: *“Ik vind dat het respect voor elkaar hebben tegenwoordig, of al een aantal jaren, erg achteruitgaat.”*

Gespreksleider: Is dat iets wat anderen ook denken?

D1: *“In de Pijp een toenemende mate van ongeïnteresseerdheid. Op straat flikkeren van vuil en zo. Het hele sociale domein in Amsterdam is echt afgebroken. De buurthuizen zijn weg, oude mensen kunnen nergens terecht, zorg weg.”*

D5: *“Wat mij erg raakt, is dat kinderen ook zo hard naar elkaar zijn. Op een voetbalclub was een jongetje van 13 -14 jaar die zei tegen de scheidsrechter: ‘Ik steek een mes tussen je ribben.’ Vroeger anders. Je ziet nu veel minder emoties, alles heel hard en strak, heel anders.”*

D3: *“Dingen worden extremer, maar wat ik ook zie is dat jongeren ook beleefder worden. Wat je soms in winkels ziet. Ik ben het met 5 eens, maar zie ook positieve dingen.”*

D2: *“Ik merk vooral een desinteresse in andere mensen en dat er erg een mening wordt gevormd. Ik werk veel samen met de Joodse en Islamitische wereld en ik merk dat er snel een mening wordt gevormd zonder dat mensen weten waar ze het nou eigenlijk over hebben.”*

Overige negatieve tendensen worden gezien in het taalgebruik van jongeren op social media en in een verminderd onderwijsniveau.

Wat men signaleert is al enige tijd aan de gang; men heeft het over zo'n tien jaar. De focus op jongeren in negatieve ontwikkelingen is volgens een van de deelnemers niet terecht; hij vindt dat ook veertigers zich schuldig maken aan wangedrag (vuil buiten gooien in de Pijp).

Gevraagd naar wat de positief gestemden vinden van de argumenten blijkt dat zij zich deels kunnen herkennen in negatieve tendensen, maar dat hun perspectief tegelijkertijd anders is. Een jongeman die net terug is van een lange reis door Zuid-Amerika vergelijkt het leven in Nederland met het leven daar en vindt dat inwoners van Nederland een vrij afgesloten leven leiden dat leidt tot ontevredenheid: *“Mensen stappen in hun auto, gaan naar hun werk, zien de hele dag de zon niet en gaan naar huis voor de tv. Dat is een heel ander idee van het leven en daarvoor worden mensen volgens mij ook nors naar elkaar.”*

Een ander brengt hier tegenin dat mensen in Nederland het verhoudingsgewijs heel goed hebben, ondanks de crisis. Hij krijgt bijval voor dit standpunt. Een paar andere voorbeelden worden ingebracht zoals dat het buitenaanzicht veel schoner is geworden in Amsterdam (naar aanleiding van een documentaire over Amsterdam in de jaren 80), dat mensen meer uit zijn op een duurzamere samenleving. Er ontpopt zich een discussie waarin weliswaar sommigen erkennen dat Nederland ten opzichte van andere landen een welvaartsstaat is, maar anderen aandacht vragen voor negatieve verschijnselen zoals de Voedselbank, een vermindering van normen en waarden, een verzakelijking van onderwijs en wetenschap. De opkomst van internet wordt daarentegen weer als een positieve verworvenheid gezien, omdat het mensen toegang verschaft tot kennis en de mogelijkheid biedt ervaringen te delen via social media en fora.

Bij een poging tot samenvatting stelt iemand vast dat 'we' het goed hebben in Nederland wat een ander ertoe brengt zich af te vragen wie 'we' dan zijn? De discussie verloopt als volgt:

- D4: *"We hebben het ook heel erg goed in Nederland."*
 D1: *"Maar ik zie dan niet wie we zijn."*
 D8: *"20 jaar geleden waren niet zoveel hoogopgeleiden."*
 D2: *"En wat is verbetering? Hogeropgeleid is niet per se een financiële verbetering als je nu ziet hoe het gaat met studieschuld en dergelijke. Ik kan nu niet een tweede master doen en ik denk dat er steeds minder hoogopgeleiden komen."*
 D6: *"De samenleving en de hoogopgeleiden is zeker een probleem, maar ik zie dat niet als een teloorgang."*

Het gesprek vervolgt met een tegenover elkaar zetten van positieve en negatieve ontwikkelingen zoals de goede gezondheidszorg in Nederland tegenover de verslechtering van de pensioenen, de verminderde positie van Nederland op het terrein van kennis.

De vrijbuiters in het gezelschap (jaar reizen achter de rug) heeft last van alle regelgeving in Nederland. Ondanks de positieve verworvenheden ervaart hij een steeds grotere inperking van de bewegingsvrijheid door paspoorten met vingerafdruk en een meegaan in werkdruk. Een andere deelnemer ondersteunt dit en zegt dat je gedwongen wordt tot consumeren.

Men spreekt wel over zaken die men zelf meemaakt, in die zin zijn het geen beweringen die men slechts van horen zeggen heeft. Een deelnemer heeft het over een onheuse bejegening in de supermarkt. Een ander vertelt dat ze vaak wordt uitgescholden in verband met haar afkomst wat herkenning oplevert bij een gesprekspartner, ook zij heeft daarmee te maken.

De economische crisis

In hoeverre hebben mensen concreet last van de economische crisis? Het blijkt dat vrijwel alle lageropgeleide deelnemers in meer of mindere mate last hebben van de crisis. Heeft het voor de een te maken met het niet kunnen vinden van werk op haar opleidingsniveau, voor een ander wordt de stroom aan opdrachten minder, een volgende werkt via een uitzendbureau en per 1 januari 2013 worden alle uitzendcontracten stopgezet. Ze hebben de indruk dat vrijwel iedereen geconfronteerd wordt met prijsverhogingen of problemen heeft met het vinden van werk. Ook de hogeropgeleiden hebben het erover dat hun koopkracht vermindert en dat ze het in "de

eigen portemonnee” merken dat ze minder te besteden hebben. En ook in deze groep worden problemen op de arbeidsmarkt naar voren gebracht: zzp’ers die moeilijk opdrachten krijgen, jongeren die slecht aan het werk komen en oudere werknemers die niet meer veranderen van baan vanuit de angst niet elders aan de slag te komen.

De deelnemers maken zich zorgen, maar laten het eveneens een beetje gelaten over zich heen komen. In beide groepen maken de twintigers zich zorgen over hun toekomstig perspectief: zullen ze wel of niet in staat zijn om de droom van een eigen bedrijf te verwezenlijken of in de eigen sector na afronding van de studie aan de slag te komen?

Bij de hogeropgeleiden brengt een deelnemer als positieve tegenhanger in dat zijzelf en mensen in haar omgeving meer bewust gaan consumeren en selectiever aankopen doen, terwijl een ander juist stelt dat mensen naar de Aldi gaan in plaats van naar Albert Heijn en kwalitatief mindere spullen gaan kopen, doordat ze zich het niet meer kunnen veroorloven.

Kabinetsformatie

De kabinetsformatie speelt zich buiten het gezichtsveld af van de deelnemers, ze stellen dat het volgen ervan niet mogelijk is, vanwege het feit dat er radiostilte wordt aangehouden. Er wordt over de formatie gesproken in termen als: ‘snel’, ‘tegenover elkaar staand’, ‘samen de meerderheid’, ‘veel water bij de wijn’.

Het feit dat VVD en PvdA tot een regeerakkoord proberen te komen, kan in beide groepen op steun rekenen. Het wordt als een logisch vervolg op de verkiezingsuitslag gezien. Er is wel enige scepsis over het uiteindelijke resultaat: zal het tot een werkbaar akkoord komen of niet?

Lageropgeleiden hierover:

D4: *“Het is natuurlijk ook zo dat als er een wet wordt bedacht moet de Eerste Kamer het ook goedkeuren, wil niet zeggen dat er een meerderheid is.”*

D8: *“Het gemeenschappelijk doel is belangrijker dan je eigen belang.”*

Gespreksleider: Hebben jullie het vertrouwen dat PvdA en VVD het gemeenschappelijk doel nastreven?

D6: *“Nee, ik vind dat ze tegenover elkaar staan. We hebben al die shit al gehad en ze gaan niet samenwerken.”*

Gespreksleider: Wie wel vertrouwen?

D1: *“Niet gevolgd.”*

D4: *“Wat je nu al hoort, alleen maar water bij de wijn.”*

D8: *“Sloten water, want je moet dingen opzij zetten, want anders kan het niet. Dan krijg je anders twee landen waar we er eerst een waren, daar heb je het al.”*

Bij de hogeropgeleiden wordt het volgende gezegd:

D2: *“Je hebt wel een keuze waarin je bezuinigt en ik zie VVD niet op goede dingen bezuinigen en PvdA is minder links dan VVD rechts is.”*

D3: *“Ik vind de snelheid waarmee ze samen zijn gegaan interessant, maar nu is het wachten op wat voor beslissingen er worden genomen en ik hoop dat het niet een soort surrogataakkoord van wat ze eigenlijk wilden wordt. We moeten gaan zien wat het wordt.”*

Gespreksleider: Je hoort vaak dat het onverenigbare partijen zijn of verwacht u goede samenwerking?

D4: *“Ja, ik denk dat het afwachten is wat eruit komt. Die twee andere partijtjes zijn ook niets.”*

D5: *“Ik denk dat er wel iets goed uit gaat komen, maar ik hoop wel dat ze aandacht houden voor het milieu. Ik denk dat het maar net afhangt van waar de subsidiestroom naartoe gaat. Als ik iets lees over de suikerbiet dan denk ik: we kunnen meer investeren in wat we zelf hebben. Maar daar heb je ook weer onderwijs en wetenschap voor nodig. Ook met energie, ik ben zelf niet zo tegen die windmolens. Mensen beginnen dan over landshapsvervuiling, maar er zijn ook mensen die lekker warm willen zitten. Dat zie je in de politiek dan ook, op een gegeven moment moet je elkaar toch vinden.”*

De plannen die tot de deelnemers zijn doorgedrongen bestaan deels uit de plannen voor 2013 en deels uit vermoedens over wat er in het akkoord terecht zal komen. De hogeropgeleiden lijken wat beter geïnformeerd dan de lageropgeleiden. Wat wordt genoemd? Bij de lageropgeleiden heeft men het over de btw-verhoging, hogere tarieven voor verzekeringen, een vermoedelijke aanpak van de hypotheekrenteaftrek en een grote bezuiniging op de publieke omroep. Bij de hogeropgeleiden wordt eveneens de verhoging van de btw naar voren gebracht plus de forensentaks, de verandering van het studiefinancieringsstelsel, het afschaffen van de langstudeerboete, het invoeren van een eigen bijdrage voor de huisarts en het verhogen van de zorgpremie. Men staat niet onverdeeld positief tegenover de plannen; zeker de plannen die rechtstreeks gevolgen hebben voor de eigen situatie zoals de btw-verhoging, de forensentaks of een mogelijk nieuw studiefinancieringsstelsel. Het aanpakken van de hypotheekrenteaftrek kan bij de lageropgeleide deelnemers wel op steun rekenen.

3.3 Beantwoording vragen uit het kwantitatieve onderzoek

Zoals vaker in een kwartaalmeting is aandacht besteed aan vragen afkomstig uit het kwantitatieve onderzoek (zie bijlage 4). Doelstelling hiervan is om meer inzicht te verkrijgen in de wijze waarop men de vragen opvat en hoe men er met elkaar over praat. Respondenten hebben allereerst de vragen individueel beantwoord en zijn er vervolgens met elkaar over in gesprek gegaan. Dit keer gaat het om de vraag in hoeverre men zelf de landelijke politiek te ingewikkeld vindt en in hoeverre de landelijke politiek voor de meeste mensen te ingewikkeld is.

De beantwoording van de eerste stelling is als volgt:

1 | De landelijke politiek is voor mij vaak te ingewikkeld om te kunnen begrijpen

	zeer				zeer		ik weet
	oneens	oneens	neutraal	eens	eens	het niet	
▪ lageropgeleiden	-	1	4	2	-	-	
▪ hogeropgeleiden	1	6	-	1	-	-	

De hogeropgeleiden zijn het bijna allemaal niet eens met de eerste stelling, terwijl de lageropgeleiden een meer neutrale houding aannemen. Waar zit 'm dat in?

De hogeropgeleiden vinden de landelijke politiek niet te ingewikkeld voor zichzelf om te begrijpen, want – zo stellen ze – als je je best doet kun je altijd wel achterhalen hoe een en ander in elkaar steekt. Zij vinden het meer te maken hebben met de interesse en de wil om het te begrijpen dan dat het te maken zou hebben met de (on)mogelijkheid om het te begrijpen. Hiermee zeggen ze overigens ook niet dat de politiek eenvoudig te volgen is, maar dat je op verschillende manieren (via media, achtergrondprogramma's, deskundigen, mensen om je heen) een beter beeld kunt krijgen van wat er aan de hand is. En, ter eigen geruststelling zeggen ze dat politici het zelf ook niet altijd begrijpen. De discussie:

D6: *“Je merkt ook vaak in debatten dat politici zelf ook niet alles snappen, dus ik ga ook niet zeggen dat ik alles snap, maar je hebt wel tv-programma's als bijvoorbeeld Buitenhof waar het wel goed wordt uitgelegd dus ik denk dat ik het wel aardig snap, de politiek. Op sommige vlakken gaat het soms te ver, te moeilijk, maar voor het bestuur zelf soms ook, dan zoek je het op.”*

D2: *“Er zijn zoveel bronnen om te zoeken, dan kan je het altijd wel vinden als je het niet snapt.”*

D3: *“Ik vind het moeilijk om te begrijpen en te vinden. Het verandert namelijk elke dag. Als je dan veranderingen doorvoert doe dat dan met de mensen waar het over gaat.”*

D5: *“Ben het met 3 eens, veel verschillende richtingen en veel tegengestelde informatie. 's Ochtends op radioprogramma echt deskundigen die uitleg geven en dan denk ik waarom adviseren zij de politiek niet. Ik heb het gevoel dat het vaak zo'n ad hoc beslissing is geworden en dan denk ik: zet er iemand op die het echt begrepen heeft.”*

De lageropgeleiden nemen een meer neutrale houding aan en een enkeling vindt de politiek inderdaad vaak te ingewikkeld. Waar wordt deze houding door bepaald? We zien dat de lageropgeleide deelnemers een wat bescheiden houding innemen, want soms snappen ze de politiek wel en andere keren weer niet: ze stellen dit onder meer afhankelijk van de kennis die men zelf heeft over een specifiek onderwerp dat in de politiek speelt. Anderzijds horen we ook bij hen terug dat de interesse in de politiek eveneens bepalend is voor het begrip.

De tweede stelling gaat over de aanname dat de landelijke politiek überhaupt te ingewikkeld is voor de meeste mensen om te kunnen volgen. De stelling wordt als volgt beantwoord:

2 | De landelijke politiek is voor de meeste mensen te ingewikkeld om te kunnen begrijpen

	zeer				zeer	
	oneens	oneens	neutraal	eens	eens	ik weet het niet
▪ lageropgeleiden	-	1	1	2	-	3
▪ hogeropgeleiden	-	4	3	1	-	-

Hogeropgeleiden redeneren meer in lijn met de eerste stelling en zijn nu negatief of neutraal gestemd, lageropgeleiden zijn het vaker eens of weten niet goed wat te antwoorden op deze stelling.

Politiek en de besluitvorming hebben nogal eens verrassingen in petto zo blijkt, wat leidt tot een zeker onbegrip. Wat bij lageropgeleiden eveneens meespeelt is de houding ten aanzien van de politiek, want de politiek is misschien wel te begrijpen, maar politici zijn niet te vertrouwen volgens een deelnemer. Ook lijken lageropgeleiden zich niet zo graag voor een ander uit te willen spreken, getuige deze uitspraak van een van hen: *“Ik ga alleen maar een beetje met eigen ondernemers om en die volgen het de hele dag natuurlijk en ik ben nog niet echt een eigen ondernemer, dus ik kan het niet voor hen zeggen ...”*

Verder blijkt een zekere interesse in politiek in beide groepen meer bepalend te worden geacht voor het begrip ervan dan de ingewikkeldheid van de politiek. De onderwerpen waarmee men zich in de landelijke politiek bezighoudt, staan voor een deel van de deelnemers zo ver van hen af, dat ze ook geen moeite willen doen om het echt te volgen. Desgevraagd:

Gespreksleider: Maar het is best lastig hoor, dat heb ik ook, soms te lui. Herkennen jullie dat?

D3: *“Bij mij soms ook, niet willen.”*

D4: *“Ja, je kan je overal druk over maken.”*

D8: *“Met mij en m’n vriendenkring, dan hebben we het er ook niet over.”*

Hogeropgeleiden zijn het oneens met de stelling of stellen zich neutraal op. Wederom komt het argument naar voren van een gebrek aan interesse bij veel mensen om de landelijke politiek te willen begrijpen. Ook wordt door een deelnemer naar voren gebracht dat politici inhaken op een steeds verdergaand populisme in verkiezingscampagnes, door vooral aandacht te vragen voor *“wat willen de mensen eigenlijk horen en meer om mensen een richting op te duwen.”* Het gesprek vervolgt met de keuzes die burgers maken door af te stemmen op bepaalde televisiezen- ders, waarin de informatie volgens hen niet goed wordt weergegeven, maar dat mensen daar genoeg mee nemen vanuit het niet echt willen weten:

D1: *“Als je de media-aandacht met betrekking tot dit onderwerp bekijkt dan zijn de meeste programma’s met meeste kijkcijfers op de slechtere zenders en dan is de plek waar je informatie vandaan haalt ook van invloed op hoe je denkt.”*

D6: *“Dat veel mensen daar naar kijken is dat naar mijn idee ook een teken dat dat dus genoeg is.”*

Kortom: interesse in landelijke politiek wordt meer maatgevend gevonden voor een begrip ervan dan de ingewikkeldheid van de politiek. Verder is de landelijke politiek soms dermate ingewikkeld dat het volgens deelnemers zelfs voor politici zelf niet altijd goed te volgen is.

3.4 Nederland en de rol in Europa en de wereld

Als verdiepend thema is dit kwartaal onder meer ingegaan op de positie die Nederland inneemt en moet innemen volgens deelnemers in Europa en de rest van de wereld. Idee daarbij is een indruk te krijgen in hoeverre argumenten over solidariteit, morele verplichtingen en eigenbelang meespelen bij de rol van Nederland.

Nederland en de rest van de wereld

Het thema is ingeleid door deelnemers te vragen welke associaties ze hebben bij 'Nederland en de rest van de wereld'. De associaties worden gedomineerd door de geringe omvang, VOC-mentaliteit, de relatief gunstige internationale positie op terreinen waar Nederland sterk in is zoals de waterbeheersing, bloemen, ICT, internationals, dj's. Tegelijkertijd wordt in beide groepen gerefereerd aan een verminderde status door het kwijtraken van bepaalde sectoren zoals "scheepvaart, Holland-Amerikalijn", "Douwe Egberts", "handwerkproducten uit Enschede". Een hogeropgeleide man is van mening dat hierdoor kennis wegvloeit. Een hogeropgeleide vrouw vraagt zich af of Nederland wel zo gunstig bekend staat, want volgens haar wordt Nederland gerelateerd aan homohuwelijk en wiet, zaken die in het buitenland niet zo worden gewaardeerd.

Gevraagd naar de wenselijkheid van een actieve rol van Nederland in de EU en de rest van de wereld levert de reactie op dat het aansluiting zoeken bij andere landen noodzakelijk is om enige positie te hebben; zonder dat stelt Nederland te weinig voor is de algemeen luidende mening. Het enthousiasme waarmee dit wordt gezegd verschilt overigens wel.

Bij de lageropgeleiden stelt iemand het lidmaatschap van de EU een goede zaak te vinden, maar dat lokt bij een ander uit dat de invloed van Nederland is verminderd en dat het meedoen ook nodig is om nog in aanmerking te komen voor belangrijke posities/banen wereldwijd:

D8: *"Waar doel je nou op? Afghanistan? Je hebt verplichtingen, je bent spinnetje in het web. Wij willen helemaal niet, maar we moeten toch."*

D4: *"Dat is nou eenmaal omdat we lid zijn."*

D8: *"Je kunt ook zeggen, maar liever, niet, dan ben je niet het braafste jongetje van de klas en als ze dan posities gaan verdelen dan nemen ze een ander, bijvoorbeeld van Cyprus omdat die wel het braafste jongetje van de klas was."*

De redenen om mee te doen in de wereld zijn volgens de deelnemers vooral economisch ingegeven; het eigenbelang staat hierbij voorop. Bij de lageropgeleiden wordt hieraan toegevoegd dat het er ook om gaat een oorlog te voorkomen of onrecht te bestrijden, bij hogeropgeleiden wordt aangegeven dat kennisuitwisseling en het daarmee verder helpen van andere landen een rol kan spelen.

Bij hogeropgeleiden is verder doorgesproken over hoe men staat tegenover eigenbelang als reden om actief te zijn in de wereld. Ze vinden het eigenlijk niet meer dan logisch en normaal, want activiteiten elders in de wereld worden volgens hen vrijwel altijd ontplooid om er beter van te worden. Een meer spiritueel ingestelde vrouw geeft aan dat "als je goed voor jezelf zorgt dan kan je ook beter voor anderen zorgen".

Solidariteit als reden om actief te zijn wordt niet spontaan genoemd, vandaar dat de gespreksleiders dit in beide groepen inbrengen.

Bij de lageropgeleiden levert dit instemming op. Een vrouw doet een emotioneel appèl: "Sowieso, als je kindsoldaten ziet, dan draait je hart om." Het gesprek loopt als volgt verder:

Gespreksleider: Dus wel solidair. Wanneer zou je als land wat moeten doen?

D4: *"Mensenrechten."*

- D2: *“Ja, kijk maar naar Syrië dat is al zo lang en de enigen die het tegenhouden zijn Rusland en China.”*
- D8: *“Waarom? Eigenbelang.”*
- D4: *“Ja ja ja.”*
- D8: *“Zit daar nog wat in de grond hè? Net als vroeger, wat daar in de grond zit, is veel belangrijker dan de mensen die er op leven voor sommige mensen.”*

Mensenrechten die in het geding zijn vragen om actie, echter ook dan blijkt eigenbelang voor sommige landen voorop te staan volgens de deelnemers. Ook natuurrampen vragen volgens hen om het bijspringen door Nederland.

De hogeropgeleiden beginnen te praten over solidariteit alsof het een aangelegenheid is uit het verleden. Nederland is volgens hen een land dat van oudsher vrijgevig is. Een oudere haalt het voorbeeld aan van het sparen van doppen van flessen in zijn jeugd waarvan de opbrengst naar *“Derde wereldlanden ging”*, maar Nederland stelt zich volgens de deelnemers nog steeds solidaire op bij natuurrampen, honger of andere catastrofes. Vervolgens wordt het probleem aangekaart dat ontwikkelingssamenwerking vaak niet tot een structurele verbetering leidt. Men blijkt een groot voorstander van het bieden van ondersteuning die gericht is op het versterken van ontwikkelingslanden:

- D2: *“Bijvoorbeeld die microkredieten waar Maxima zich mee bezighoudt. Het is goed als het geld naar de mensen direct gaat en niet naar de regeringen.”*
- D4: *“Goed als het niet meteen naar regering gaat, maar naar putten direct e.d.”*
- D5: *“Kennis is ook belangrijk. UMC stuurt dan artsen naar plaatsen en zij bieden dan niet meteen zorg, maar de mensen daar vragen en de artsen van hier bieden dan aan en dat is naar mijn idee een heel goed idee. Ik ben ervan overtuigd dat je je eerst moet inleven in een andere cultuur en pas dan hulp kan leveren anders gaat het vaak mis.”*

Grenzen aan het bieden van hulp komen in zicht, indien hulp bij verkeerde organisaties terecht komt, er sprake is van corruptie of er niet echt een catastrofe is.

In de lageropgeleide groep haalt een deelnemer Griekenland aan als grens. Daar komen mensen niet om van de honger, wat volgens hem inhoudt dat hulp niet gerechtvaardigd lijkt. Een ander brengt daar tegenin dat hulp aan Griekenland ook wordt ingegeven door eigenbelang, aangezien er *“heel veel geld van ons inzit”*. Al doorpratend blijkt dat men in deze groep van mening is dat een grens wordt bereikt indien een land door eigen toedoen in de problemen komt. Ze vinden dat er een morele plicht is om landen bij te staan omwille van het feit dat deze oudkoloniën zijn, er vanuit internationale verdragen afspraken zijn die een wederzijdsheid veronderstellen in de relatie en vanuit het feit dat Nederland een rijk land is.

De rol van Nederland in de Europese Unie

In hoeverre heeft Nederland verplichtingen aan de Europese Unie? Gegeven het lidmaatschap van Nederland vindt men dat daar dus ook verplichtingen uit voortvloeien. Deze gaan al snel richting financiële verplichtingen, die zowel bij de hogeropgeleiden als lageropgeleiden discussie opleveren:

- D1: *“Niet wat het bancaire wezen wat mij betreft, maar voor alle andere zaken wel.”*
- D3: *“We zijn een verbond met elkaar aangegaan dus we zijn het verplicht, we moeten onze afspraken naleven.”*
- D1: *“En dan, als de overheid zegt, we betalen niet. Van een kale kip valt niet te plukken.”*
- D2: *“Dan maakt Nederland zichzelf tot een partij die niet meer serieus wordt genomen door de andere landen. We zijn het net eens geworden over dat het belangrijk is dat Nederland goede banden heeft met andere landen en zo wordt je dan wel het zwarte schaap.”*
- D6: *“Ze zitten nu wel in een moeilijke situatie waar ze nog niet helemaal uit zijn. Over geldstromen die richtingen uitgaan waar men nog niet helemaal uit is. In heel veel landen waar schulden geproduceerd worden en die ze dan niet meer kunnen wegwerken en dan moet Nederland dat oplossen. Het idee is dan toch dat je als unie quitte speelt. Die situatie is er nu niet, maar dat is wel het idee.”*

Bij de lageropgeleiden wordt de financiële bijdrage eveneens ter discussie gesteld; diverse deelnemers geven aan dat er een grens is bereikt, dat landen de EU hebben voorgelogen en dat er voorwaarden moeten worden gesteld aan de hulp. Een paar van hen vinden dat het inmiddels genoeg is geweest.

Het al dan niet terecht zijn van de Nederlandse bijdrage aan overige Europese landen lijkt voor de meeste deelnemers een gepasseerd station: de afspraken liggen nu eenmaal zo en stoppen is niet echt een optie. De hogeropgeleide deelnemers geven aan dat er wel een en ander is af te dingen op de wijze waarop het gebeurt:

- D1: *“Het is ook zo dat Nederland dan geld geeft aan een commerciële bank die vervolgens weer geld leent aan Griekenland heb ik begrepen.”*
- D3: *“Er gebeuren wel meer gekke dingen, want die ... worden dan weer gebruikt voor militaire contracten en dan weet je niet wat je hoort zeg maar.”*
- D1: *“De manier mag wel transparanter.”*

Desgevraagd wordt in beide groepen aangegeven dat er ook eigenbelang is gemoeid met de financiële bijdrage: nu stoppen zou volgens sommigen een financiële strop betekenen en indruisen tegen de belangen van Nederland. De hogeropgeleide deelnemers hierover:

- D7: *“Nu zeker, want als je nu stopt dan zit je zeg maar klem en als wij zouden stoppen of als Griekenland er uitgaat dan zouden wij dat op een bepaalde manier ook voelen dus we moeten nu wel door.”*
- D1: *“Nederland heeft in Griekenland ook belangen. En als je het hebt over de VOC-mentaliteit, dat geldt daar ook. Als wij niet er niets aan hadden gehad, hadden we ook niet geholpen.”*

Het deel uitmaken van Europa is volgens hen vooral een kwestie van eigenbelang, ingegeven om er economisch beter van te worden. Een deelnemer stelt dat er in beginsel politieke redenen voor waren: *“Vooral vrede in het begin, na Bosnië is dat rustiger geworden.”* Een ander refereert aan de beginfase van de EU als zijnde de Unie voor Kolen en Staal [red.: Europese

Gemeenschap voor Kolen en Staal], met name economische beweegredenen dus naar zijn mening.

De lageropgeleide deelnemers wordt gevraagd wat men ervan zou vinden als Griekenland uit de euro zou stappen. De ene deelnemer ziet het als mogelijkheid om geld terug te krijgen uit Griekenland, de ander ziet er toch een financieel belang in om Griekenland in de euro te houden.

De houding ten opzichte van ontwikkelingssamenwerking

Al eerder in het gesprek is de (on)wenselijkheid van ontwikkelingssamenwerking aan de orde gesteld. Het ontlokt bij de lageropgeleiden felle reacties. Waar een deelnemster het eerder had over kindsoldaten en het onmenselijke ervan, blijkt ze nu mordicus tegen ontwikkelingssamenwerking te zijn, net als enkele gesprekspartners:

D3: *“Ik ben eerlijk gezegd er helemaal klaar mee. Ik vind het heel zielig die kindjes, maar ben er klaar mee.”*

D5: *“Eerst meer geld sturen en nu, ik ben zelf ook lid van Oxfam Novib geweest en nu ook meer mensen daar zelf heen om te helpen en dat vind ik wel een goeie zaak.”*

D6: *“Waarom laat je die vrouwen daar niet helpen, baarmoeder eruit ofzo? Maar echt, dat xxx maar raak.”*

Gespreksleider: Wat vind jij dat Nederland dan moet doen?

D6: *“Inenting en zorgen dat het gestopt wordt. Als je al die kindjes ziet, dat moet gewoon gestopt worden.”*

D3: *“Het is ook voor de zorg, als je zoveel kindjes hebt dan is er altijd wel eentje over die voor ze kan zorgen.”*

Het is niet zo dat een ieder in de groep tegen ontwikkelingssamenwerking is. Een deelnemer stelt dat tegen bepaalde voorwaarden mensen in nood geholpen moeten worden.

Ontwikkelingssamenwerking zou volgens de hogeropgeleide deelnemers idealiter moeten worden ingegeven door solidariteit, maar komt in de praktijk vaak neer op eigenbelang.

“Ik denk dat het een gewetenskwestie is. Alle landen waar wij handel mee doen, lijden er veel meer onder dan wat wij eraan hebben. Dat we wat geven is meer het geweten sussen. We geven een beetje geld terwijl we wel de hele dag koffie drinken die daar wordt gemaakt.”

Enkele deelnemers koppelen een door hen beleden solidariteit vervolgens aan eigen vrijwilligerswerk in de eigen buurt, een ander vindt dat solidariteit ook eigenbelang vertegenwoordigt.

Er is aan lageropgeleide deelnemers nog een stelling voorgelegd, namelijk *De Nederlandse regering moet zich minder richten op het buitenland en meer op de problemen in het eigen land*. Het merendeel van hen is het met de stelling eens, een paar van hen zijn het oneens. Iemand die het oneens is, is van mening dat je je bewust moet zijn van je positie en dat Nederland erg afhankelijk is van andere landen en het niet verstandig zou zijn om je af te keren van het buitenland.

3.5 Tegenstellingen tussen groepen

Een ander thema dat is besproken met deelnemers betreft tegenstellingen tussen groepen in Nederland: in hoeverre is er sprake van tegenstellingen tussen groepen, en zo ja, tussen welke groepen en waar uiten deze tegenstellingen zich in, zijn enkele vragen waarover de deelnemers zich hebben gebogen.

Gevraagd of mensen vinden dat er in Nederland groepen tegenover elkaar staan, levert in beide groepen instemmende reacties op. Dit is anders dan twee jaar geleden, toen vonden deelnemers dat er wel groepen waren met verschillende belangen, maar ging het hun te ver om te spreken over 'tegenstellingen tussen groepen'. Opgemerkt moet worden dat deelnemers destijds begonnen met het invullen van een formulier waarin groepen tegenover elkaar waren gezet, terwijl in deze meting is begonnen met een open verkenning van het thema.

Welke groepen ziet men tegenover elkaar staan? In beide groepen worden allochtonen en autochtonen of de tegenstelling 'op huidskleur' genoemd. Bij de lageropgeleiden noemt men verder een rijtje 'hoog- en laagopgeleid', 'rijk en arm', 'oud en jong' en 'nu met de crisis: wel en niet-werkenden', bij de hogeropgeleiden denkt men aan tegenstelling door 'het geloof, weinig begrip voor elkaar', 'massa tegenover individuen', 'stad en platteland', 'in de Pijp, de yuppen en degenen die er al heel lang wonen'. Wat opvalt is dat men weliswaar braaf meegaat in het gespreksonderwerp, maar men lijkt er niet zo warm voor te lopen.

Men baseert de eigen indruk vooral op eigen ervaringen in de directe woonomgeving (bijvoorbeeld Amsterdam Zuidoost, de Pijp) en ook wel op berichten uit de media. In beide groepen komt men aanzetten met voorbeelden van tegenstellingen tussen groepen, waarbij men zichzelf nadrukkelijk buiten schot houdt.

Lageropgeleide: *"Jongeren die niet werken, gaan zich vervelen en die gaan dan vervelend doen en daar heb ik last van gehad."*

Hogeropgeleide: *"Ook huidskleur. Binnen mijn vriendenkring gebeurt het soms al. Vooroordelen leven flink. Gericht op huidskleur, Antillianen, Surinamers worden als een pot nat gezien. Je ziet het in vooroordelen. Ik sta altijd wel heel open tegenover iedereen."*

Gevraagd naar redenen voor deze tegenstellingen gaan de deelnemers in de lageropgeleide groep door op de hangjongeren zonder werk. Ze zien niet zozeer tegengestelde belangen tussen werkenden en niet-werkenden als basis, maar eerder een gebrekkige opvoeding. Het gesprek gaat verder op de tegenstelling tussen autochtonen en allochtonen, waarover wordt gezegd dat het samenleven niet ten koste mag gaan van 'de eigen werklozen'. Al eerder in het gesprek werd door een deelnemer met enige verontwaardiging gesproken over het verschil in behandeling door de overheid tussen autochtone en allochtone ondernemers en dat komt ook nu weer terug: allochtonen laten zich niks gelegen liggen aan regels, vergunningen en dergelijke 'ze beginnen gewoon' en daarin worden ze niet gehinderd door de overheid.

Een deelnemer blijft op de trom van het verschil in opvoeding slaan en de tegenstelling tussen oud en jong, een paar anderen vinden de cultuurverschillen en verschil in bejegening tussen allochtonen en autochtonen het probleem. Overigens wordt hierbij opgemerkt dat het zal uitmaken in welke omgeving je woont: een stad als Amsterdam of een gemeente in de regio waar veel minder allochtonen wonen.

Hogeropgeleiden geven als hoofdreden voor de tegenstelling tussen groepen onbegrip voor elkaar en het principe van 'onbekend maakt onbemind'. Overigens wordt er door een paar deelnemers die zelf in Amsterdam Zuidoost wonen behoorlijk wat afgedongen op de tegenstellingen; gegeven het feit van de vele nationaliteiten aldaar vinden ze het eigenlijk relatief goed gaan. Een impressie van het gesprek:

D4: *"Onbegrip tegenover elkaar. Elkaars taal niet spreken en op een bepaalde plek wonen."*

D3: *"Omdat er zoveel nationaliteiten zijn is het eigenlijk nog een wonder dat het nog zo goed gaat. Ik zie ze wel tegenover elkaar staan, ik woon zelf in Zuidoost en ik zie het ook gebeuren, maar het is geen schering en inslag, het verdraagt elkaar ook wel weer."*

D8: *"Ik woon ook in Zuidoost, mijn ouders zijn daar in de jaren 80 naartoe gevlucht en ik woon er nu zelf ook weer wel, en ik zie de strijd niet zo. De groepen Surinamers en Marokkanen die daar wonen en werken, wonen daar allemaal goed met elkaar."*

D3: *"Het is ook verdeeld over de stad. In Zuidoost kom je geen Marokkanen tegen, weer ergens anders in de stad."*

Gespreksleider: Hoe komt het nou dat die groepen tegenover elkaar staan?

D2: *"Onbegrip, ik geef zelf les op een avond-/weekendschool met allochtonen. In het begin heel negatief terwijl als ze het eenmaal zien dan wel positief."*

D7: *"Ik denk ook dat het je eigen wereldje is dat bekend is en dingen die je niet kent eng zijn."*

Men lijkt niet zo genegen te zijn om in termen van strijdige partijen te spreken, dat gaat wat te ver. Het voorbeeld van een deelnemer in de lageropgeleide groep van een situatie in Culemborg die een tijdje geleden uit de hand liep, wordt door de overigen aangemerkt als een 'eerkwestie', waarbij cultuurverschillen sterk speelden.

Men aarzelt of men zich zorgen maakt over groter wordende tegenstellingen. Bij de hogeropgeleiden wordt naar voren gebracht dat de media een rol spelen in het vestigen van negatieve aandacht op groepen, waardoor zaken worden uitvergroot. Bij de lageropgeleiden maakt men zich niet zozeer zorgen over de eigen omgeving, maar meer over andere steden/wijken.

Deelnemers hebben vervolgens een formulier gekregen waarop ze konden noteren hoe groot ze tegenstellingen tussen bepaalde groepen vinden en of deze tegenstelling volgens hen een probleem is. De vragen zijn als volgt door de respondenten beantwoord:

De tegenstelling in ons land tussen arme mensen en rijke mensen is ...

	zeer groot		niet zo groot	geen tegenstelling		weet niet	een probleem	
	-	6	1	-	-	-	ja	soms
▪ lageropgeleiden	-	6	1	-	-	-	2	3
▪ hogeropgeleiden	-	7	1	-	-	-	4	

De tegenstelling in ons land tussen allochtonen en autochtonen is ...

	zeer groot	groot	niet zo groot	geen tegenstelling	weet niet	een probleem	
						ja	soms
▪ lageropgeleiden	-	6	1	-	-	4	2
▪ hogeropgeleiden	3	2	3	-	-	4	

De tegenstelling in ons land tussen de arbeidersklasse en middenklasse is ...

▪ lageropgeleiden	-	1	6	-	-	-	1
▪ hogeropgeleiden	-	1	7	-	-	-	

De tegenstelling in ons land tussen lager- en hogeropgeleiden is ...

▪ lageropgeleiden	-	4	3	-	-	1	2
▪ hogeropgeleiden	1	6	1	-	-	3	-

De tegenstelling in ons land tussen werkgevers en werknemers is ...

▪ lageropgeleiden	-	4	1	-	2	-	5
▪ hogeropgeleiden	2	2	2	1	1	1	-

De tegenstelling in ons land tussen vrouwen en mannen is ...

▪ lageropgeleiden	1	-	3	1	2	-	3
▪ hogeropgeleiden	-	-	8	-	-	1	-

De tegenstelling in ons land tussen werklozen en mensen die werk hebben is ...

▪ lageropgeleiden	-	6	-	-	1	2	3
▪ hogeropgeleiden	-	6	-	-	2	1	-

De tegenstelling in ons land tussen jongeren en ouderen is ...

▪ lageropgeleiden	-	3	3	-	1	-	2
▪ hogeropgeleiden	-	1	7	-	-	2	

In de beantwoording zien we terug dat men van mening is dat er een scheidslijn is naar geld/kansen en naar afkomst: de grootste tegenstellingen zijn gelegen tussen rijk en arm, autochtonen en allochtonen, mensen met werk en zonder werk. De termen arbeidersklasse en middenklasse lijken niet voor een ervaren tegenstelling te zorgen. Hogeropgeleiden zien meer een tegenstelling tussen lager- en hogeropgeleiden dan voor lageropgeleiden opgaat. Bij een paar groepen ziet men de tegenstelling als een probleem en dat geldt vooral voor arm-rijk en allochtonen-autochtonen. Wel geven de lageropgeleiden bij vrij veel tegenstellingen aan dat deze soms tot problemen leiden, enkele hogeropgeleiden zien de tegenstelling tussen lager- en hogeropgeleid als problematisch.

Hoe motiveren de deelnemers hun antwoorden?

Bij de lageropgeleiden komt naar voren dat men tussen jongeren en ouderen niet zozeer een strijd/tegenstelling ziet als wel dat jongeren 'slimmer' zijn en 'beter ontwikkeld, dus ze hebben over heel veel dingen een andere mening'. Sommige deelnemers vinden dat er sprake is van

een strijd tussen arm en rijk, anderen niet. Een deelnemer ziet een verband tussen mensen met en zonder werk en arm en rijk; het hebben van voldoende financiële middelen maakt het hebben van werk minder noodzakelijk.

Gevraagd naar tegenstellingen die in de toekomst problemen zullen opleveren blijkt dat men deze vooral verwacht tussen allochtonen en autochtonen en rijk en arm. De lageropgeleiden wijten grotere problemen tussen allochtonen en autochtonen onder meer aan de geloofsopvatting en het lagere opleidingsniveau van veel allochtonen. In de discussie gaan de ervaringen met deze problematiek moeiteloos heen en weer tussen degenen met/zonder geld en tussen autochtonen en allochtonen:

D6: *"Ik vind dat je er niet mee kan communiceren."*

D3: *"Ik denk dat het ook je eigen ervaring is, want bij ons komt ook van alles over de vloer en die zijn heel aardig."*

Allen praten door elkaar.

D3: *"Bij ons ook van alles hoor en ook blanke jongeren misdaad (...)."*

D1: *"Er zijn ook mensen die denken dat ze beter zijn dan anderen."*

D3: *"Ben ik het niet mee eens, waar baseer je dat op?"*

D1: *"Kijk naar BN'ers, of ik heb altijd in de bloemen gewerkt en dan kom je ze ook tegen met een bloemetje en als je ze dan later ziet dan huh huh, kijken ze je niet aan."*

Er blijkt toch behoorlijk wat ongenoegen te zijn bij een paar deelnemers over vermeend voortrekken van allochtonen met subsidies/regelingen, terwijl ze tegelijkertijd niet goed Nederlands spreken en vasthouden aan eigen gewoonten zoals het dragen van een boerka. Een deelnemer vindt dat er in Nederland te lang is doorgegaan met het tolereren van gewoonten: *"Ja, doen we ook zelf. We hadden al lang moeten zeggen, jongens het is genoeg. Je kunt hier niet met je lange jas rondlopen. Dat betekent dus ook dat we het uit de hand hebben laten lopen."*

Bij de hogeropgeleiden wordt de tegenstelling tussen allochtonen en autochtonen eveneens als probleem gezien. In hun argumentatie ontkrachten zij echter de eigen stellingname door het probleem af te zwakken; het zou deels worden gecreëerd door de negatieve rol die de media hierin vervullen en ze gaan vervolgens meer in op de tegenstelling tussen lager- en hogeropgeleiden als zijnde problematisch. In hun eigen woorden:

D7: *"Voor mij is dat het tegenover elkaar komt te staan, je ziet hoe de media bezig is de islam zwart te maken met bepaalde politici in de media, zo worden er problemen gemaakt die er eigenlijk helemaal nog niet waren."*

D6: *"Het wordt aangewakkerd door het verschil tussen lager- en hogeropgeleiden."*

D2: *"Bedoel je daarmee te zeggen dat allochtonen lageropgeleid zijn?"*

D6: *"Als mensen onvrede hebben dan zie je vaak dat zich dat uit in populistische groeperingen en dat mensen daar ook op gaan stemmen en dat heeft dan weer te maken met laag opgeleid zijn, omdat die mensen minder geïnformeerd zijn."*

D7: *"Ik vind niet dat het alleen maar met opleiding te maken heeft. Er zijn genoeg hoogopgeleiden die alleen maar met hun eigen leventje bezig zijn."*

D2: *"Maar dan denk je misschien ook dat alle hoogopgeleiden veel geld verdienen want dat is helemaal niet zo."*

D1: *“Volgens mij is er ook geen oorzakelijk verband tussen al deze dingen, maar zijn het allemaal onafhankelijke dingen.”*

Doorpratend over de tegenstelling tussen lager- en hogeropgeleiden blijken sommigen hogeropgeleiden als kansrijker te beoordelen, terwijl anderen daartegenin brengen dat het moeilijk is momenteel om als hogeropgeleide aan het werk te komen, dat er meer nadruk komt te liggen op kwaliteiten als vak- en handwerk, wat ten koste gaat van waardering voor hogeropgeleiden. Ze lijken zich enigszins in de verdrukking te voelen.

3.6 Lessen uit de gesprekken

Zoals we in elke meting terughoren, wordt het initiatief van de overheid gewaardeerd om onderzoek te doen onder de burgers.

De hogeropgeleide deelnemers zetten enige vraagtekens bij de samenstelling van de groep. Naar aanleiding van het thema tegenstellingen zijn ze zich bewust geworden van het feit dat ze geen van allen behoren tot een kansarme of allochtone groep. Hun is gevraagd waar ze zich druk over maken, dit op basis van het feit dat ze vrij tam overkomen gedurende het gesprek. Gaat het voor de een er over dat mensen een steeds minder blijde, gelukkige indruk maken, anderen hebben het over de steeds grotere nadruk op geld, aan het werk zijn en blijven en de weerslag die het heeft op de manier waarop mensen met elkaar omgaan, extremisme en het onvermogen om naar elkaar te luisteren en te accepteren, de steeds slechter wordende inkomenspositie van mensen en de *‘teloorgang van de kenniseconomie’*.

Ten tijde van het onderzoek is de regeringsformatie nog bezig. We hebben de deelnemers aan het eind van het gesprek gevraagd aan te geven wat hun wensen zijn ten aanzien van de formatie en het nieuwe kabinet. De lageropgeleiden spreken zich als volgt uit:

D2: *“Het heeft allemaal met elkaar te maken. Crisis is één, tweede is iedereen gelijke kansen bieden op gebied van scholing en werk.”*

D3: *“Salarissen mogen ook wel eens met elkaar in verhouding worden gebracht. Regels meer een geheel, niet allochtoon dit en autochtoon dat. En ook als je naar dit land toe komt, pas je aan, leer de taal.”*

D4: *“Verschil tussen arm en rijk kleiner maken. En voor de rest wel met haar eens. Mensen die uit het buitenland komen moet je wel een platform of een kans geven, maar ze moeten het wel na vijf jaar waargemaakt hebben en als ze dat niet doen dan moeten ze gewoon weg.”*

Gespreksleider: Meer regels daar dus?

D6: *“Ja, want dat kleine jochie die dan weg moet.”*

D4: *“Nee, ze hebben hem te lang hier gelaten. Die had dan eerder uitgewezen moeten worden.”*

D5: *“De problemen die we nu hebben. Hadden ze in het verleden misschien beter over kunnen nadenken, dus als ze nu een beslissing nemen moeten ze beter nadenken over de invloed op de toekomst.”*

D6: *“Ben het met de laatste drie eens.”*

D8: *“5 verwoordt het heel mooi, maar wil toevoegen dat die mannetjes het heel mooi doen, maar ik vind dat ze wat meer oog moeten hebben voor cultuur, want cultuur is heel belangrijk voor Nederland en dat heeft natuurlijk vooral te maken met mijn eigen baan.”*

Ze pleiten voor het tegengaan van grote inkomensverschillen. Ook kansen voor en dezelfde regels voor allochtonen, met daaraan verbonden consequenties indien ze zich onvoldoende aanpassen of hun best doen. Maar ook het voorkomen van drama's zoals het uitzetten van kinderen die inmiddels geworteld zijn in Nederland, een vooruitziende blik dus bij beleidsmaatregelen.

De hogeropgeleide deelnemers hebben tot slot wensen die zich toespitsen op het verenigen van mensen, het verminderen van verschillen tussen rijk en arm en investeren in onderwijs en een duurzame samenleving:

D5: *“Ik denk als je alle tegengestelde groepen samen kan brengen dan heb je al heel veel gewonnen.”*

D2: *“Door onderwijs. Goed onderwijs helpt daar heel erg bij.”*

Iedereen lacht [red: de betreffende deelnemster is al het hele gesprek een pleitbezorgster van goed onderwijs].

D7: *“Ik denk dat er ook mensen zijn die nu nog meer gepakt worden. Armoede is er in mijn ogen wel en ik denk niet dat de mensen die het al niet kunnen betalen nog harder gepakt moeten worden dan ze eigenlijk zijn.”*

D1: *“Iedereen heeft ook gestemd toch?”*

D4: *“Beter zijn voor het milieu. Minder bommen weghalen.”*

4 Conclusies

In het voorgaande zijn de bevindingen in detail terug te lezen, navolgend maken we de balans op van de twee groepsgesprekken die in het kader van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven in oktober 2012 zijn uitgevoerd. Het onderzoek vond plaats in Amsterdam.

De stand van zaken in de samenleving

- Een constante factor in het COB is dat de stemming over de richting van de samenleving vrij negatief is. Het accent in de beweegredenen is het afgelopen jaar verschoven: naast ervaren verminderde omgangsvormen en toegenomen ik-gerichtheid wordt de economische crisis medeverantwoordelijk gehouden voor de negatieve richting.
- Lageropgeleiden benadrukken het gericht zijn op zichzelf dat ten koste gaat van onderlinge solidariteit. Ook voelen zij zich vrij verongelijkt en minder goed bedeed. Hogeropgeleiden maken zich vooral zorgen over het morele verval, de vooringenomenheid en het verminderde onderwijsniveau in de samenleving.
- Men spreekt uit eigen ervaring; diverse incidenten worden als voorbeeld aangehaald om het eigen standpunt te bekrachtigen.
- Alle deelnemers zien zich in meer of mindere mate geconfronteerd met uitvloeisels van de economische crisis; men ondervindt problemen bij het vinden van werk, verkeert in onzekerheid over het behouden ervan, heeft te maken met een verminderde koopkracht. Men maakt zich weliswaar zorgen over de gevolgen van de crisis maar laat het ook een beetje gelaten over zich heen komen; ze kunnen er toch geen invloed op uitoefenen. Opvallend is dat de twintigers zich zorgen maken over hun vooruitzichten: het adagium 'de toekomst is aan de jeugd' lijkt voor hen niet meer op te gaan.
- De stemming over de kabinetsformatie laat zich het best omschrijven als 'afwachtend met enig wantrouwen'. De poging van VVD en PvdA om er gezamenlijk uit te komen, wordt op zich gewaardeerd, maar er bestaat enige huiver over het uiteindelijke resultaat: hoe kunnen partijen met zo uiteenlopende standpunten komen tot een werkbaar akkoord dat het land ten goede komt?
- De plannen die – ondanks de radiostilte – zijn doorgedrongen tot de deelnemers betreffen deels al aangekondigde maatregelen (zoals de btw-verhoging, forensentaks) en deels nieuwe maatregelen (zoals hogere tarieven voor verzekeringen, zorgpremie, de mogelijke invoering van een nieuw studiefinancieringsstelsel, beperking van de hypotheekrenteaftrek). Naarmate maatregelen meer gevolgen hebben voor de persoonlijke situatie worden deze harder afgewezen.

De (onnodige) ingewikkeldheid van de landelijke politiek

- Hogeropgeleiden vinden de landelijke politiek niet te ingewikkeld voor zichzelf, maar stellen dat de interesse in politiek een voorwaarde is om tot begrip ervan te komen. Lageropgeleiden stellen zich iets bescheidener op en geven aan de politiek de ene keer beter te begrijpen.

pen dan de andere keer, afhankelijk van de eigen parate kennis over en betrokkenheid bij onderwerpen.

- Dat de landelijke politiek voor de meeste mensen te ingewikkeld zou zijn, wordt niet onderschreven. Sommigen vinden het moeilijk zich over anderen uit te spreken, anderen koppelen het aan de wil en interesse om het te begrijpen.
- Interesse in politiek wordt meer maatgevend gevonden voor het begrip ervan dan de vermeende ingewikkeldheid van de politiek. Overigens wordt eveneens een frame gehanteerd dat bepaalde onderwerpen ook voor politici zelf niet altijd goed te volgen zijn.

Nederland en de rol in Europa en de rest van de wereld

- Nederland is weliswaar een klein land qua oppervlakte/aantal inwoners, maar heeft (of: had volgens sommigen) toch internationale betekenis op een aantal terreinen. Wel boet de betekenis aan belang in door het wegvallen van bepaalde sectoren, en het onder druk staan van Nederland als kenniseconomie.
- Een actieve rol van Nederland wordt noodzakelijk geacht om de economische positie van Nederland te waarborgen. Men redeneert vooral vanuit het eigenbelang als motor voor deze actieve rol.
- Opmerkelijk is dat solidariteit met andere volken/landen niet top of mind lijkt te zijn: de handelsgeest lijkt geïnternaliseerd. Desgevraagd wordt aangegeven dat er verschillende situaties denkbaar zijn waarin Nederland vanuit solidariteit/medemenselijkheid een morele plicht heeft om iets te doen. Men denkt daarbij aan de bescherming van mensenrechten, hulp bieden bij natuurrampen of bij crisissituaties. Maar ook het nakomen van afspraken gemaakt in het kader van internationale verdragen kunnen reden zijn om actief te zijn; dit kan uiteindelijk leiden tot een goed imago van Nederland en een positieve weerslag hebben op de eigen positie.
- Grenzen aan solidariteit of morele plicht komen in zicht indien er sprake is van corruptie, niet echt sprake is van hulpbehoevendheid of als een land door eigen toedoen in problemen is geraakt.
- Eenzelfde houding zien we terug bij de verplichtingen jegens de Europese Unie. Men aanvaardt – soms morrend – dat een lidmaatschap ook leidt tot financiële verplichtingen, maar er wordt tegelijkertijd een schuldvraag opgeworpen bij het steunen van landen in financiële problemen. Deze moeten eerlijk zijn over de behaalde resultaten en men vindt het volstrekt legitiem om voorwaarden te stellen aan de hulp.
- Uiteindelijk speelt eigenbelang een doorslaggevende rol in de opstelling van Nederland in de wereld ook al vindt men dat soms een beetje karig van zichzelf. Solidariteit en morele verplichtingen zijn weliswaar prijzenswaardig, maar hoewel misschien onwenselijk toch ondergeschikt aan dit eigenbelang.

Tegenstellingen tussen groepen

- Nederland is een land waarin tegenstellingen tussen groepen voorkomen. Meest in het oog springend is de tegenstelling tussen allochtone en autochtone groepen. Verdere verschillen worden ervaren op basis van welvaart, geloof, leeftijd, opleiding, regio.
- Men ziet de tegenstellingen in het dagelijkse leven en wordt er ook mee geconfronteerd, maar toch hebben sommigen de neiging zichzelf erbuiten te plaatsen. Men wil niet te boek staan als discriminerend of bevooroordeeld. Echter, als men een onrechtvaardige voor-

---

trekking bespeurt van groepen dan wordt het wel een persoonlijk gevoel. Dit geldt vooral bij de tegenstelling tussen allochtonen en autochtonen.

- Men ziet een scheidslijn naar geld/kansen en afkomst. De grootste en daarmee ook problematische tegenstellingen zijn volgens de deelnemers gelegen tussen rijk en arm, allochtonen en autochtonen en mensen met en zonder werk. Hogeropgeleiden vinden de tegenstelling tussen hoger- en lageropgeleiden problematisch; zij zien zichzelf een beetje als groep die in de verdrukking is gekomen. Maar echt zorgen over de gevolgen van dit soort tegenstellingen tussen groepen lijkt men zich niet te maken.
- Oproepen richting een nieuw kabinet richten zich voornamelijk op een aanpak van de tegenstelling tussen allochtonen en autochtonen, een gelijke behandeling van groepen en het verminderen van verschillen tussen rijk en arm.

Tot slot. De meeste mensen zijn er van overtuigd dat ze te maken krijgen met de gevolgen van de economische crisis. De aangekondigde maatregelen zijn onafwendbaar en mede daardoor laat men zorgen over de individuele situatie niet 100% toe, naar ons idee vanuit een vorm van zelfbescherming. Waarom je zorgen maken over zaken waar je geen enkele invloed op hebt? De angst is wel dat de geconstateerde toename van een focus op 'het ik' zal leiden tot een afnemende solidariteit in de samenleving. En dat in het verlengde daarvan tegenstellingen tussen bepaalde groepen zorgelijke vormen kunnen gaan aannemen. Het hemd is echter wel nader dan de rok, want de solidariteit over de grenzen heen staat onder druk. Hulp aan het buitenland wordt namelijk volgens de deelnemers terecht vooral ingegeven door eigenbelang. Alleen situaties waar mensen buiten hun schuld in terechtkomen (bijvoorbeeld schending mensenrechten, natuurrampen, crisissituaties) kunnen rekenen op solidariteit en medemenselijkheid als leidend moreel principe.

BIJLAGE 1

UITNODIGING VOOR DEELNAME ONDERZOEK

We zijn op zoek naar mensen die mee willen praten over onderwerpen die alle Nederlanders aangaan.

Veldkamp Marktonderzoek – een zusterbedrijf van TNS NIPO – voert binnenkort onderzoek uit over de stand van zaken in de Nederlandse samenleving. We doen dit onderzoek in opdracht van een niet commerciële, onafhankelijke instelling.

We willen u vragen of u mee wilt doen aan dit onderzoek en op die manier invloed uit te oefenen op het te voeren beleid. Concreet gaat het om het volgende:

- Deelname aan een groepsgesprek van twee uur.
- Het gesprek staat gepland op **dinsdag 16 oktober 2012** a.s. Start om 16.30 uur.
- Het gesprek wordt geleid door een van onze onderzoekers; u zult samen met zeven andere deelnemers van gedachten wisselen over dit onderwerp.
- Het onderzoek vindt plaats op een centrale locatie in Amsterdam, in de buurt van Amsterdam CS.
- Tijdens het gesprek worden video-opnames gemaakt, alleen voor intern gebruik.
- Voor deelname ontvangt u een financiële vergoeding van 40 euro. Vanzelfsprekend wordt de door u verstrekte informatie strikt vertrouwelijk behandeld. Uw naam en verdere gegevens worden niet verder bekend gemaakt.

Hoe reageren?

Graag willen we weten of we op u kunnen rekenen. Wilt u meedoen, vul dan onderstaande gegevens in en stuur deze alstublieft zo snel mogelijk terug naar Ineke Genee via i.genee@veldkamp.net. Aangezien het onderzoek binnen afzienbare tijd plaatsvindt, willen we u vragen om voor 9 oktober te reageren.

Ja, ik wil meedoen en mijn gegevens zijn:

- Respondentnummer:
- Naam en achternaam:
- Hoogst *gevolgde* opleiding:
- Hoogst *voltooid* opleiding:
- Hoofdbezigheden overdag:
- Beroep:
- Gezinssamenstelling:
- Leeftijd:
- Adres:
- Telefoonnummer(s):

Alvast hartelijk dank voor het invullen van uw gegevens, ik kijk uit naar de reacties. Mocht u meer willen weten over het onderzoek, dan kunt u ons ook bereiken via telefoonnummer 020 – 5225 999. U kunt dan vragen naar Ineke Genee of Judith ter Berg.

Met vriendelijke groeten,

Ineke Genee

i.genee@veldkamp.net

Indien we veel aanmeldingen krijgen dan kunnen we niet iedereen uitnodigen. Mocht u op 12 oktober niets van ons hebben gehoord, dan kunt u ervan uitgaan dat we voldoende mensen hebben kunnen benaderen. We willen u dan in ieder geval wel hartelijk danken voor uw bereidheid te reageren op dit verzoek.

UITNODIGING VOOR DEELNAME ONDERZOEK

We zijn op zoek naar mensen die mee willen praten over onderwerpen die alle Nederlanders aangaan.

Veldkamp Marktonderzoek – een zusterbedrijf van TNS NIPO – voert binnenkort onderzoek uit over de stand van zaken in de Nederlandse samenleving. We doen dit onderzoek in opdracht van een niet commerciële, onafhankelijke instelling.

We willen u vragen of u mee wilt doen aan dit onderzoek en op die manier invloed uit te oefenen op het te voeren beleid. Concreet gaat het om het volgende:

- Deelname aan een groepsgesprek van twee uur.
- Het gesprek staat gepland op **dinsdag 16 oktober 2012** a.s. Start om 19.00 uur.
- Het gesprek wordt geleid door een van onze onderzoekers; u zult samen met zeven andere deelnemers van gedachten wisselen over dit onderwerp.
- Het onderzoek vindt plaats op een centrale locatie in Amsterdam, in de buurt van Amsterdam CS.
- Tijdens het gesprek worden video-opnames gemaakt, alleen voor intern gebruik.
- Voor deelname ontvangt u een financiële vergoeding van 40 euro. Vanzelfsprekend wordt de door u verstrekte informatie strikt vertrouwelijk behandeld. Uw naam en verdere gegevens worden niet verder bekend gemaakt.

Hoe reageren?

Graag willen we weten of we op u kunnen rekenen. Wilt u meedoen, vul dan onderstaande gegevens in en stuur deze alstublieft zo snel mogelijk terug naar Ineke Genee via i.genee@veldkamp.net. Aangezien het onderzoek binnen afzienbare tijd plaatsvindt, willen we u vragen om voor 9 oktober te reageren.

Ja, ik wil meedoen en mijn gegevens zijn:

- Respondentnummer:
- Naam en achternaam:
- Hoogst *gevolgde* opleiding:
- Hoogst *voltooide* opleiding:
- Hoofdbezigheden overdag:
- Beroep:
- Gezinssamenstelling:
- Leeftijd:
- Adres:
- Telefoonnummer(s):

Alvast hartelijk dank voor het invullen van uw gegevens, ik kijk uit naar de reacties. Mocht u meer willen weten over het onderzoek, dan kunt u ons ook bereiken via telefoonnummer 020 – 5225 999. U kunt dan vragen naar Ineke Genee of Judith ter Berg.

Met vriendelijke groeten,

Ineke Genee

i.genee@veldkamp.net

Indien we veel aanmeldingen krijgen dan kunnen we niet iedereen uitnodigen. Mocht u op 12 oktober niets van ons hebben gehoord, dan kunt u ervan uitgaan dat we voldoende mensen hebben kunnen benaderen. We willen u dan in ieder geval wel hartelijk danken voor uw bereidheid te reageren op dit verzoek.

BIJLAGE 2

RESPONDENTENOVERZICHT

P5715

16 oktober 2012
16.30 - 18.30 uur

Amsterdam

NAAM	LFT.	OPLEIDING	BEROEP
M	54	LBO	Klerk bij een stichting
M	66	MBO	Gepensioneerd koelmonteur
V	44	MAVO	Huismoeder
V	54	MAVO	Eigen bedrijf
M	24	MBO	Vuilnisman
M	34	MBO	Electromonteur
V	22	MBO	Huishoudelijk medewerkster
V	39	LBO	Huisvrouw / werkloos

RESPONDENTENOVERZICHT

P5715

16 oktober 2012
19.00 – 21.00 uur

Amsterdam

NAAM	LFT.	OPLEIDING	BEROEP
M	24	WO	Muzikant
M	36	HBO	Research technician (zonder werk)
M	48	WO	Internet marketeer
V	24	WO	Student / werkzaam bij museum
V	30	WO	Orthopedagoog
V	54	HBO	Opleidingsadviseur gezondheidszorg
M	53	HTS	ICT architect
V	64	HBO	receptioniste

BIJLAGE 3

CHECKLIST BURGERPERSPECTIEVEN 16 OKTOBER 2012

A. Introductie en kennismaking (10 minuten)

- Welkom heten bij Veldkamp
- Opdrachtgever: het Sociaal en Cultureel Planbureau
- Thema: De stand van zaken in onze samenleving. Wat gaat er goed, wat gaat er minder goed? We zullen verschillende thema's met elkaar bespreken.
- Spelregels:
  - Het gaat om meningen, dat betekent dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Verzoek om vrijuit te spreken.
  - Verzoek om mobiele telefoons uit te zetten.
  - Opname, meekijken en anonimiteitwaarborg.
- We beginnen met voorstelronde: naam, leeftijd, bezigheden, gezinssituatie.

B. De stand van de samenleving (35 minuten)

- Hoe vindt u dat het gaat in de Nederlandse samenleving? Gaan we de goede of de verkeerde kant uit? U kunt dit laten zien met de kaart: grijs = verkeerde kant, wit = goede kant.
- Voor degenen met grijze kaart: kom eens met argumenten voor uw mening. Waarom vindt u dat het de verkeerde kant op gaat? Waarmee vergelijkt u het dan? En sinds wanneer gaat het de verkeerde kant op?
- Waar baseert u uw mening op (eigen ervaringen, mensen om u heen, media)?
- Voor degenen met witte kaart: wat vindt u van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten u?
- Voor degenen met witte kaart: welke argumenten zijn er voor uw mening? Waarom vindt u dat het de goede kant op gaat? Waarmee vergelijkt u het dan? En sinds wanneer gaat het de goede kant op?
- Waar baseert u uw mening op (eigen ervaringen, mensen om u heen, media)?
- Voor degenen met grijze kaart: wat vindt u van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten u?
- In hoeverre maakt u de negatieve zaken die u noemt zelf mee? Of zijn dit dingen die anderen overkomen?
- Indien Haren aan bod: met welke maatschappelijk ontwikkelingen heeft dit te maken? (omgangsvormen, opvoeding etc)

- In hoeverre maakt u zich zorgen over de economische crisis? Wat merkt u ervan?
- En maakt u zich ook zorgen over uw eigen situatie? Waarom wel, niet?
- In hoeverre volgt u de kabinetsformatie?
- Wat vindt u ervan dat VVD en PvdA met z'n tweeën tot een akkoord proberen te komen?
- Zegt u: het zijn onverenigbare partijen of zegt u: het is te prijzen dat ze willen samenwerken? (check op: daadkracht/over eigen schaduw heen of gebrek aan principes)
- Welke plannen van de nieuwe combinatie zijn u bijgebleven?
- En wat vindt u van die plannen?

C. verdieping deel 1 (15 minuten)

INT: deel invulformulier 1 uit.

- Wilt u deze vragen beantwoorden?
- *INT> inventariseert antwoorden op flipover. Vervolgens bespreking in de groep*
- Stelling 1: *landelijke politiek te ingewikkeld voor mij.* Waarom heeft u het zo ingevuld? Waar merkt u dat aan? Waar ligt dat aan volgens u?
- Stelling 2: *landelijke politiek voor de meeste mensen te ingewikkeld.* Waarom heeft u het zo ingevuld? Wat speelt hierin mee?
- Wat is nou meest aan de orde: is de politiek nodeloos ingewikkeld of vindt u - en anderen met u - politiek te ingewikkeld (/interesseert het u onvoldoende)?

Deel D. Verdieping deel 2: Europa en de rest van de wereld (30 minuten)

We willen het nu gaan hebben over de rol van Nederland en Europa/de rest van de wereld.

- Nederland in de wereld: wat roept dat bij u op?
- In hoeverre vindt u dat Nederland zich actief moet opstellen en een rol moet spelen in de Europese Unie en de wereld? Waarom vindt u dat?
- Welke redenen heeft de Nederlandse regering volgens u om een actieve rol te spelen in Europa en de rest van de wereld?
- En wat vindt u daarvan?
- Moeten we ons beperken tot het eigen belang? Welke andere redenen zijn er om iets te doen? Check op: menselijkheid, normen, solidariteit
- Wat vindt u daarvan? In hoeverre bent u het daarmee eens?
- Wanneer, in welke situaties vindt u dat Nederland iets voor de wereld moet doen?

- Is er ook een grens aan, waar ligt die, waar houdt het voor uw gevoel op?
- In hoeverre zijn we andere landen iets verplicht?
- En hoe zit dat voor de EU: in hoeverre zijn we de EU iets verplicht? En bent u het daarmee eens?
- Als we het hebben over Europa: wat vindt u er dan van dat Nederland een bijdrage levert aan de financiële ondersteuning van landen in de problemen? (part of the deal/gaat te ver)
- Is dat alleen maar uit eigen belang (hoge kosten bij uittreden uit euro?)? Welke andere redenen zijn er om te helpen? Hoe ver ga je daar in?
- Als we het hebben over hulp bieden aan andere landen in de vorm van ontwikkelingssamenwerking: heeft Nederland dan een rol te vervullen? Waarom? (niets doen kan zich op lange termijn wreken; geen goede relaties gekweekt)
- Wat moet naar uw idee leidend zijn voor een rol in de EU/wereld: eigen belang of ander belang, zo ja wat? Waarom?
- Tot slot een stelling: *De Nederlandse regering moet zich minder richten op het buitenland en meer op de problemen in het eigen land.*: Wat vindt u daarvan? Waarom?

Deel E. Verdieping deel 3: Tegenstellingen tussen groepen (30 minuten)

We hebben het in het begin van het gesprek gehad over de Nederlandse samenleving, daar wil ik wat verder op ingaan.

- In hoeverre zijn er volgens u in Nederland groepen die tegenover elkaar staan?
- Indien men niet zo ver gaat: Zijn er groepen die tegengestelde belangen hebben?
- Aan welke groepen denkt u dan?
- Waar baseert u dat op, waardoor krijgt u die indruk (directe omgeving, media)?
- Hoe komt het dat die groepen tegenover elkaar staan/tegengestelde belangen hebben?
- In hoeverre maakt u zich er zorgen over? Over welke tegenstelling(en) dan vooral? Waarom?
- In hoeverre zijn deze tegenstellingen op te lossen? Hoe dan?
- Kan dit leiden tot spanningen? Aan wat voor spanningen denkt u dan?
- Op dit formulier staan telkens twee groepen die van elkaar verschillen en zelfs wel eens in strijd zijn met elkaar. Kunt u aangeven of er sprake is van een tegenstelling en of deze tegenstelling een probleem is?
- Hoe heeft u de stellingen beantwoord? *INT.:* inventariseer op flipover

- Waarom heeft u de tegenstellingen op deze manier beantwoord?
- *Per groep:* Hoe ziet u die tegenstelling? Waar denkt u dan eigenlijk aan? Kent u daar voorbeelden van?
- In hoeverre leiden sommige tegenstellingen tot problemen? Welke? Waarom?
- Als we verder vooruit kijken: voorziet u dan dat er (andere/meer) tegenstellingen zullen ontstaan? En dat daar mogelijk conflicten uit kunnen komen?
- Tussen welke groepen zal dat gaan spelen? En welke gevolgen kunnen deze hebben?
- Wie moet dat gaan oplossen? En hoe?

Deel F. Tot slot (10 minuten)

- Wat vindt u ervan dat de overheid dit soort onderzoek laat uitvoeren? Wat maakt u daaruit op?
- Wat moeten de formateurs hier nu mee, wat moeten ze zich vooral aantrekken?
- Zijn er nog dingen niet aan de orde geweest, maar die u wel belangrijk vindt om te noemen?
- Vragen uit de meekijkruimte?

Dank voor de medewerking.

BIJLAGE 4

Wilt u van de volgende uitspraken aangeven in hoeverre u het ermee eens of oneens bent?

Wilt u uw antwoorden in de hokjes aankruisen?

	zeer oneens	oneens	neutraal	eens	zeer eens	ik weet het niet
De landelijke politiek is voor mij vaak te ingewikkeld om te kunnen begrijpen.						
De landelijke politiek is voor de meeste mensen te ingewikkeld om te kunnen begrijpen.						

Hieronder staan steeds twee sociale groeperingen die van elkaar verschillen en zelfs wel eens in strijd met elkaar zijn. Kunt u telkens aangeven hoe groot volgens u in ons land de tegenstelling is tussen deze twee groepen.

Slechts één antwoord mogelijk

Is die tegenstelling een probleem?

<i>de tegenstelling in ons land ....</i>	zeer groot	groot	niet zo groot	er is geen tegenstelling	weet niet	Is die tegenstelling een probleem? (ja/nee)
tussen arme mensen en rijke mensen is.....						
tussen allochtonen en autochtonen is.....						
tussen de arbeidersklasse en de middenklasse is....						
tussen lager- en hogeropgeleiden is....						
tussen werkgevers en werknemers is						
tussen vrouwen en mannen is....						
tussen werklozen en mensen die werk hebben is....						
tussen jongeren en ouderen is....						